

Nr 443

Av herr Geijer, Arne, och herr Johansson, Knut, om översyn av socialförsäkringssystemet.

(Lika lydande med motion nr 557 i Andra kammaren)

Utvecklingen på arbetsmarknaden har under de senaste åren kännetecknats av stora förändringar. Ett markant drag är den ökade förvärvsintensiteten bland de gifta kvinnorna. Nettotillskottet av arbetskraft under 1950- och 1960-talen har i huvudsak utgjorts av gifta kvinnor. Alla prognoser över det framtida arbetskraftsbehovet tyder på att ökningen kommer att fortgå i oförminskad takt. I långtidsutredningens prognos beräknar man att antalet gifta kvinnor på arbetsmarknaden under 1960—1980 skall fördubblas. En kraftig utbyggnad av utbildningsväsendet, bredare yrkesval bland kvinnorna och en förändrad attityd till de gifta kvinnornas förvärvsarbete kommer att påskynda utvecklingen.

Inflyttning till tätorterna med större möjligheter för kvinnorna att få arbete utanför hemmet, bättre barntillsyn och övrig samhällsservice i förening med arbetsmarknadspolitiska insatser kommer att ytterligare underlätta för båda makarna att välja förvärvsarbete.

Det torde inte enbart vara den stigande efterfrågan på kvinnlig arbetskraft, kvinnornas ökade intresse för yrkesutbildning och jämställdhet med männen i arbetslivet som utgör drivkraften bakom deras utträde på arbetsmarknaden. Även det ekonomiska motivet för familjerna torde få allt större tyngd.

Vår arbetsmarknad är inne i ett skede av stora omställningar. Tekniska landvinningar, ökad internationell handel och förskjutningar i konsumenternas efterfrågan bidrar till en stark omvandling av näringslivet. Dessa förändringar tillsammans med de gifta kvinnornas utträde i arbetslivet kräver ökade samhällspolitiska insatser för att underlätta omställningsprocessen för den enskilde arbetstagaren och hans familj. Förutom generellt verkande ekonomisk-politiska medel, som tryggar en totalt hög sysselsättningsnivå, måste samhället öka de selektiva åtgärderna i form av en aktiv arbetsmarknads-, lokaliserings- och utbildningspolitik.

Inom ramen för de totala samhällspolitiska insatserna för ökad anpassning i arbetslivet krävs också att socialförsäkringssystemet anpassas till förändringarna på arbetsmarknaden.

I allt fler familjer blir det vanligt att båda makarna förvärvsarbetar. Den

förlängda obligatoriska utbildningstiden med väsentligt vidgade möjligheter för allt större grupper i samhället att ge sina barn en fortsatt utbildning medför att försörjningsbördan för barnfamiljerna ökar och utsträcks tidsmässigt längre än tidigare. Särskilt för familjer med begränsade resurser blir det ekonomiska trycket tungt under dessa år.

Reformeringen av socialförsäkringsskyddet bör därför anpassas till de gifta kvinnornas ökade förvärvsarbete och inrymma förbättringar av familjeskyddet under barnens uppväxt- och utbildningstid.

Målsättningen för reformarbetet bör vara att det ekonomiska skyddet blir lika, oberoende av kön. Detta kräver förändringar inom stora delar av socialförsäkringssystemet.

Vi skall här nämna några exempel från olika grenar inom socialförsäkringssystemet som bör bli föremål för översyn.

Huvudförsörjarebegreppet inom sjukförsäkringen har blivit alltmer urholkat genom den ökade förvärvsintensiteten bland de gifta kvinnorna och måste därför slopas. Barntillägget inom sjukförsäkringen, som för barn över 10 år utgår enbart till en av föräldrarna — som regel vid mannens sjukdom — skulle då utgå oavsett vem av föräldrarna som är sjuk. Förmåner som nu endast utgår till hemarbetande kvinnor i samband med sjukdom borde på samma sätt tillkomma män som arbetar i hemmet. Förmånsreglerna inom sjukförsäkringen bör ses över i syfte att avlägsna här påtalade och andra omotiverade olikheter mellan män och kvinnor.

Inom den allmänna pensioneringen gäller olika regler för män och kvinnor. När det gäller familjeförmånerna kan följande nämnas. I en familj där mannen uppbär ålderspension, Förtidspension eller sjukbidrag kan hustrun efter inkomstprövning få hustrutillägg. Om däremot kvinnan uppbär pension eller sjukbidrag kan inget motsvarande tillägg utgå till mannen. Genom ATP:s successiva utbyggnad kommer behovet av hustrutillägg att minska. Under en lång övergångstid blir dock ATP-pensionerna ganska små. År 1970 kommer fortfarande cirka 40 procent av alla ATP-pensionärer att ha ATP-pensioner, som endast uppgår till mellan 1 500 och 1 600 kronor per år i dagens priser och inkomster. Dessa familjer kommer således att drabbas olika, beroende på vem av makarna som är äldst eller vem av dem som eventuellt blir förtidspensionerad.

Barntillägg utgår till den man som uppbär folkpension och har barn under 16 år i sin vård. För gift kvinnlig pensionär utgår däremot inget barntillägg. Särskilt för de familjer där hustrun drabbas av en sjukdom eller skada och blir förtidspensionerad medför denna olikhet en betydande ekonomisk förlust eftersom barntillägget utgör 25 procent av basbeloppet.

I fråga om efterlevandepensioner finns också avsevärda skillnader, beroende på om ersättningen utgår efter man eller kvinna. Även här bör lika behandling av män och kvinnor vara målet. Inom både folkpension och ATP finns änkepensioner men inga änklingspensioner, vilket skapar olikheterna.

Ett införande av änklingspensioner eller ett slopande av änkepensionerna skulle innebära likabehandling av män och kvinnor. Ingen av dessa förändringar är enligt vår mening möjlig att genomföra inom en nära framtid. Änklingspension av samma värde som änkepensionen skulle medföra betydande kostnader. De skulle dock inte nå samma nivå som kostnaderna för änkepensionen. Mannen har som regel vid äktenskapets ingående en högre levnadsålder än hustrun, samtidigt som kvinnans medellivslängd är högre än mannens. Antalet änklingar är därför lägre än antalet änkor. Vid en avvägning som måste ske mellan olika behov av ekonomisk trygghet framstår efterlevande barn som den grupp som särskilt bör beaktas. Ett slopande av änkepensionerna kan inte heller i nuvarande försörjningssituation — framför allt för äldre änkor — vara ett alternativ, som kan övervägas. Kravet på änklingspension, som 1962 års pensionsförsäkringsutredning bland annat har att ta ställning till, kan därför inte i princip avvisas, om kravet på likställighet skall uppnås.

Reformer som berör efterlevandeskyddet inom socialförsäkringarna får därför ses i ett vidare sammanhang. De måste anknytas till de fortgående förändringarna på arbetsmarknaden och inom utbildningsområdet.

Motiven för änkepension har varit den ofta svåra försörjningssituation som drabbat familjer med småbarn där mannen varit ensamförsörjare och ryckts bort. Änkan har som regel saknat yrkesutbildning och därför haft svårt att finna ett arbete som gett hygglig försörjning och samtidigt gett möjligheter att vårda barnen. Men samma svårigheter, när det gäller vården av barnen, drabbar numera också de män som ställs ensamma med barnen vid hustruns frånfälle.

Ökade möjligheter för de gifta kvinnorna att förvärvsarbeta, bättre grund- och yrkesutbildning, vidgade omskolningsmöjligheter i förening med andra arbetsmarknadspolitiska insatser och utökad kollektiv familjeservice kommer att göra försörjningssituationen mera likartad för män och kvinnor.

Behovet av efterlevandeskydd kommer då mera att vara beroende av om familjen vid någon av makarnas frånfälle har minderåriga barn. Nuvarande regler om efterlevandeskyddet i den allmänna pensioneringen bör därför omprövas i syfte att likabehandla män och kvinnor samt i samband därmed anknyta familjepensionsförmånerna till barnen. Förmånerna bör då vara så stora att de ger försörjningsmöjligheter även för vårdnadshavaren. Därigenom skulle man också lättare kunna lösa försörjningssituationen för frånskilda med minderåriga barn om någon av föräldrarna går bort. Efterlevandeskyddet för barn till ensamstående föräldrar skulle då också avsevärt kunna förstärkas.

En reform av detta slag kan endast ske över en längre tidsperiod eftersom inga nu utgående pensioner kan dras in eller minskas. Övergångsbestämmelserna bör vara så utformade att inga tillkommande äldre förmånstagare drabbas. Det gäller särskilt äldre kvinnor som får svårigheter med

försörjning vid mannens frånfälle. Många av dessa kvinnor har aldrig givits en verklig chans att få gå ut på arbetsmarknaden. Det har här rört sig om hinder som de själva haft ytterligt små möjligheter att häva. Det gäller exempelvis otillräcklig tillgång på arbete, bristande yrkesutbildning, fördomar mot gifta kvinnors förvärvsarbete och en lagstiftning, som ända fram till 1939 gav arbetsgivarna möjlighet att avskeda kvinnor vid trolovnings, giftermål eller havandeskap. I glesbygden och i mindre samhällen är fortfarande arbetstillfällena för gifta kvinnor begränsade, medan efterfrågan av kvinnlig arbetskraft har ökat på expanderande orter. Situationen för gruppen hemmadöttrar är i många fall densamma som för äldre gifta kvinnor.

Socialförsäkringssystemet måste därför under en övergångsperiod anpassas till här påtalade olikheter i försörjningssituationen. Samhället måste dessutom ikläda sig ansvaret för ökad satsning på utbildning och övriga anpassningsåtgärder i syfte att underlätta för kvinnorna att gå ut på arbetsmarknaden och där uppnå jämställdhet med männen.

För »övergångsfamiljerna» bör vissa möjligheter finnas att välja hur de vill ordna sitt efterlevandeskydd antingen genom att behålla änkepensionen eller förbättra det familjeekonomiska skyddet under barnens uppväxttid.

En översyn av pensionssystemet får inte leda till någon försämring av förmånernas totala värde. Det finns dock skäl att undersöka behovet av en annan avvägning inom själva systemet med hänsyn till kravet på likställighet mellan män och kvinnor, utvecklingen på arbetsmarknaden och övriga förändringar i samhället.

En viktig del av trygghetssystemet vid en reformering av efterlevandeskyddet i här angiven riktning är en väsentlig utbyggnad av förtidspensioneringen. För de män eller kvinnor som genom den andra makens frånfälle får svårigheter med sin försörjning och som trots ökade arbetsmarknadspolitiska insatser inte kan finna ett lämpligt förvärvsarbete eller som av annan anledning saknar möjligheter att gå ut på arbetsmarknaden bör förtidspension erbjudas. En översyn av nuvarande bedömningsgrunder för rätt till förtidspension bör därvid också göras. Bedömningen bör i högre grad än hittills anknyta till den försäkrades försörjningsmöjligheter på arbetsmarknaden. Detta torde ur flera synpunkter än vad som här angivits bli nödvändigt.

På många områden finns fortfarande kvar tunga och fysiskt krävande arbetsuppgifter. Vår industri består till stor del av företag på mekaniseringens mellanstadier, där tempouppdelningen i arbetet är långtgående. Den mekaniskt styrda arbetsprocessen minskar individens möjligheter att själv bestämma arbetsmetod och arbetstakt. Rörelserna blir ensidiga, vilket ökar förslitningen. Därtill kommer en högt uppdriven arbetstakt. För många äldre arbetstagare aktualiserar denna utveckling frågan om större möjligheter till förtidspension, där mildare kriterier vid bedömning av de medi-

cinska skälen och starkare hänsynstagande till personens möjligheter på arbetsmarknaden bör tillämpas vid beviljande av pensioner.

Den snabba omställningen i näringslivet har medfört ökade företagsnedläggningar. Undersökningar som gjorts vid företagsnedläggningar visar att var femte anställd inte finner någon ny anställning. När nedläggningar sker i orter med ensidigt näringsliv eller där det nedlagda företaget varit det enda på orten förstärks svårigheterna ytterligare och framför allt drabbas den äldre arbetskraften, vars omställningsberedskap som regel är starkt begränsad. Särskilt för arbetstagare som endast har några år kvar till pensionsåldern och för vilka arbetsmarknadspolitiska insatser varit förgäves, synes förtidspensionering vara en utväg att lösa deras försörjningsproblem. Flera skäl talar således för att starkare anknyta frågan om förtidspensionering till den arbetsmarknadspolitiska bedömningen.

En statlig utredning bör tillsättas med uppgift att utreda här berörda frågor. Målsättningen för utredningsarbetet bör vara att totalt förbättra försäkringssystemet — likabehandla män och kvinnor — samt anpassa det till utvecklingen på arbetsmarknaden och övriga förändringar i samhället.

Sammanfattningsvis bör därvid betonas att förändringarna av socialförsäkringssystemet under en övergångsperiod måste anpassas till olikheterna i utvecklingen på arbetsmarknaden.

Den yngre delen av befolkningen har genom samhällets insatser fått en bättre grund- och yrkesutbildning, vilken underlättar deras möjligheter att välja arbetsuppgifter. Det gäller i allt högre grad också kvinnorna. De unga blir rörligare och kan som regel flytta, om arbetstillfällena minskar hos ett företag, i en bransch eller på en ort. Flyttningen sker då till orter som expanderar och som har god tillgång på arbete för såväl kvinnor som män. Bland dessa grupper blir det därför allt vanligare att båda makarna förvärvsarbetar, även när barnen är små. Samhällets ökade satsning på utbyggnad av barntillsynsinstitutionerna och övrig familjeservice är ett uttryck för att bistå dessa familjer och skapa underlag för samma möjligheter på arbetsmarknaden för både kvinnor och män.

Förändringarna har emellertid medfört att vissa människors försörjningssituation inte förbättrats utan i vissa fall försämrats. Det gäller framför allt för äldre människor med sämre utbildning som bor på orter med begränsad tillgång på arbete. De områden på arbetsmarknaden som de själva — eller deras make (maka) — är verksamma inom tenderar att krympa och möjligheterna att byta arbete är starkt begränsade, liksom möjligheterna att flytta till annan ort. Även denna grupp av människor måste beaktas vid en reformering av socialförsäkringsskyddet.

En översyn av försäkringssystemet i här angiven riktning måste såsom tidigare framhållits utsträckas under en ganska lång tidsperiod. Den kommer även att medföra samhällsekonomiska kostnader. Vissa prioriteringar

måste därför göras och därvid bör sådana förändringar i trygghetssystemet ha företräde som kommer de ekonomiskt sämst ställda grupperna till del.

Med stöd av vad ovan anförts får vi hemställa,

att riksdagen i en skrivelse till Kungl. Maj:t måtte an-
hålla om en utredning för översyn av socialförsäkrings-
systemet.

Stockholm den 26 januari 1967

Arne Geijer (s)

Knut Johansson (s)